

УДК 316.485: [355.16+347.512]

*Олександр Іванович Савка,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого
ПРАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»,
кандидат юридичних наук,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-1723-3412*

УМОВИ І КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ СПІВРОБІТНИКАМИ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТА ОХОРОННИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ І ЗОН ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Заподіяння шкоди в умовах збройного конфлікту будь-якого характеру відрізняється від такого в мирних умовах, за звичайної дії права, зокрема кримінального. При цьому фактично заподіяння шкоди в ситуації збройного конфлікту створює обставини, аналогічні (або навіть прирівняні) до обставин, що виключають злочинність діяння, якщо такий підхід допускають норми міжнародного гуманітарного права. У цій ситуації може утворюватися зв'язок з різними загальними обставинами, що виключають злочинність діяння, тобто виконання наказу чи розпорядження. Заподіяння шкоди в обставинах збройного конфлікту може охоплювати також специфічні ситуації, такі як репресалії, конфлікт зобов'язань, військова необхідність, до якої входить, наприклад, відступ від заборони на знищення або приведення в непридатність об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, передбачених п. 5 ст. 54 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року та іншими статтями зазначеного Протоколу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукових праць на тему дослідження умов і критеріїв правомірності заподіяння шкоди співробітниками приватних військових та охоронних компаній (далі – ПВОК) в умовах збройних конфліктів і зон підвищеної небезпеки обмаль. Роботи фахівців охоплюють широкий спектр проблем діяльності приватних військових та охоронних компаній. Однак невисвітленими або малорозробленими наукою є ряд питань умов і критеріїв правомірності заподіяння шкоди співробітниками приватних військових та охоронних компаній в умовах збройних конфліктів і зон підвищеної небезпеки.

Такі автори, як Д. Евант [1], А. Бріден [2], С. Кінсі [3], У. Петерсон [4], І. Вінг [5] вивчають вплив приватних військових компаній (далі – ПВК) на перебіг військових дій, функціонал даних структур, особливості їх діяльності у сфері безпеки.

Можна виділити роботи, у яких аналізується правова кваліфікація діяльності приватних військових компаній на міжнародному рівні. Зокрема, розглядаються питання, які міжнародні норми можуть регулювати діяльність ПВК, яку відповідальність несуть ПВК та їхні співробітники у разі порушення міжнародного права. До найвідоміших робіт можна віднести праці таких вчених, як: В. Горovenko, В. Тютюнник [6], С. Кириченко С. [7], Г. Кохан [8].

Метою статті є визначення умов і критеріїв правомірності заподіяння шкоди співробітниками приватних військових та охоронних компаній в умовах збройних конфліктів і зон підвищеної небезпеки, спираючись на норми міжнародного гуманітарного права.

Виклад основного матеріалу. Заподіяння шкоди виправдовується спеціальною нормою (наприклад, міжнародного гуманітарного права) або підпорядковується загальним правилам кримінального законодавства. Слід розуміти, що питання правомірного заподіяння шкоди співро-

бітниками приватних військових та охоронних компаній в умовах збройного конфлікту чи зони підвищеної небезпеки постійно проходять через призму їхньої виключеності зі складу збройних сил. При цьому можемо виділити два основні правові режими застосування сили (відповідно заподіяння шкоди) співробітниками приватних військових та охоронних компаній, а саме, це безпосередня участь у військових діях та самооборона. Очевидно, що для ПВОК перший із зазначених режимів визначення стає неправомірним застосуванням сили. Отже, у рамках діючої законодавчої та правозастосовної практики щодо заподіяння шкоди, яке претендує на правомірність, можуть розглядатися тільки дії, що здійснюються в рамках самооборони. Такі дії, зокрема, можуть здійснюватися особами в межах їхніх посадових обов'язків, передбачених договором, на підставі якого надаються приватні військово-охоронні послуги.

Той факт, що співробітники приватних військових та охоронних компаній не є нині суб'єктами міжнародного гуманітарного права, робить дещо хитким їхнє становище у визначенні правомірності заподіяння шкоди, оскільки, з одного боку, вони не підпадають під захист, наданий нормами міжнародного гуманітарного права військовослужбовцям, з другого – виявляються схильними до дії кримінального законодавства.

Самі приватні військові та охоронні компанії (як міжнародні, так і локальні) ґрунтуються на питанні застосування сили на принципі права на самооборону, застосовуючи його, у тому числі для надання послуг, заради яких вони були найняті, зокрема, якщо такі послуги передбачають можливість застосування сили (наприклад, з охорони місць ув'язнення) [9]. При цьому в разі збройного конфлікту принципи права на захист життя та власності обов'язково поєднуються та інтерпретуються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Однак очевидно, що просте перенесення принципів самозахисту, які застосовуються у мирний час на території держави на умови збройного конфлікту або нестабільної ситуації, може спричинити низку проблем. Однією з таких проблем є розмежування права на самооборону та безпосередньої участі в бойових діях, а також проблема розмитості меж між комбатантами та некомбатантами при здійсненні останніми, представленими співробітниками приватних військових та охоронних компаній, права на самооборону. Істотним наслідком змішування статусів з міжнародним гуманітарним правом стає послаблення захисту, який воно надає насамперед цивільним особам.

Отже, застосування положень, що стосуються права на самооборону, для виправдання дій співробітників ПВОК має бути достатньо формалізовано для того, щоб установлювати критерії, згідно з якими співробітники можуть, ґрунтуючись на праві на самооборону, виконувати свої функції, включаючи, якщо це необхідно, застосування сили.

Тут, безперечно, важливу роль відіграє і підхід до питання самооборони: є вона як критерій правомірності дій скоріше правом чи тільки виправданням дій, які за інших обставин були б злочинними? При цьому немає міжнародно-правової норми, яка б однозначно вирішувала це питання, отже, основні критерії правомірності заподіяння шкоди, засновані на праві на самооборону, мають бути виділені із практики національних законодавств. Хоча, як правило, такі критерії будуть спільними для основних існуючих правових систем, при їх вивченні необхідно враховувати нюанси, які з детального розуміння пов'язані з питаннями самооборони кримінально-правових норм держав. При цьому навіть на національному рівні можуть спостерігатися певні проблеми із формулюванням теоретичної основи права на самозахист. Важливість розгляду національного права полягає ще й у тому, що при використанні права на самозахист для виправдання заподіяння шкоди виникне питання застосовного права. У більшості випадків таким має бути право держави, в якій стався інцидент, а не право громадянства особи чи держави, якій надаються послуги військово-охоронного характеру, якщо тільки не йдеться про правовий режим окупованої території або випадки, коли застосовується універсальна юрисдикція. Хоча за своєю соціально-юридичною природою право на самозахист безпосередньо пов'язане з правом життя, що безпосередньо впливає з останнього та зумовлено ним. Точнішим видається поєднання у природі права на самозахист двох факторів: соціальної корисності та вимушеності захисту. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року формально не встановлює права на самозахист як «права людини», але згідно з п. 2 ст. 2 виключає такі випадки зі сфери дії цієї статті, що підтвердив Європейський суд з прав людини. Суд розглядає право на самозахист як один із загальних принципів права, що містить основні критерії, у межах яких особа може бути виправдана у разі

порушення нею права на життя інших осіб, що підтверджується рішенням у справі «Valsabbia and others v Commission of the European Communities [10]», що об'єднала кілька однотипних скарг.

Право на самозахист у рамках правового режиму збройного конфлікту визначається взаємодійностями між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом, які співвідносяться, як *lex generalis* і *lex specialis* таким чином, що міжнародне право діє у районі збройного конфлікту тією мірою, що не суперечить положенням міжнародного гуманітарного права. Саме така позиція була озвучена Міжнародним судом ООН у Консультативному висновку щодо правових наслідків будівництва стіни на окупованій палестинській території [11]. У цих умовах правомірність самозахисту визначається низкою критеріїв. По-перше, правомірністю мети – тобто самозахист слугує захисту свого життя та життя інших осіб або захист майна. При цьому звернення до права на самооборону для захисту комбатантів може бути тлумачено як безпосередня участь у військових діях, оскільки комбатанти не потребують права на самозахист у розумінні звичайного кримінального права, для них правомірність застосування сили зумовлена іншими причинами. Те саме стосується захисту військових об'єктів – заподіяння шкоди співробітниками ПВОК для захисту військових об'єктів не буде правомірним і стане безпосередньою участю у бойових діях. Отже, право на самозахист для співробітників приватних військових та охоронних компаній виявляється обмеженням ще й довкола об'єктів захисту.

Другим критерієм є принцип пропорційності та необхідності, тобто самозахист правомірний проти вже здійсненого або невідворотного або неминучого нападу, а завдана шкода має бути пропорційною тому, що могла бути завдана стороні, що захищається, у результаті нападу. Саме через цей критерій законодавство багатьох держав суворо оцінює (чи навіть не допускає, як, наприклад, законодавство Канади, яке забороняє заподіяння шкоди особі, яка проходить територією приватної власності) заподіяння шкоди чи смерті під час захисту власності [12]. Такі обмеження видаються доволі серйозними для забезпечення сумлінного виконання співробітниками ПВОК їхніх договірних зобов'язань, якщо напад не стосується безпосередньо співробітника ПВОК і не може через це трактуватися як захист життя та здоров'я (власної чи іншої цивільної особи). Однак такі обмеження, як правило, нівелюються тим, що спроба відбити напад на об'єкт (у рамках захисту майна) нерідко призводить до агресивних дій нападаючого вже безпосередньо по відношенню до захисника. Що ж до обставин збройних конфліктів, то ситуація, в якій дії нападника спрямовані тільки проти об'єкта, але не проти тих, хто його охороняє, достатньо сумнівна. Тож пропорційність заподіяної шкоди та її наслідки чи перевищення меж необхідної самооборони можуть стати питанням для розгляду суду, але не сам факт застосування сили.

Ще одним аспектом розмежування безпосередньої участі у військових діях та права на самозахист є критерій незаконності початкового нападу, оскільки самозахист за визначенням не може бути відповіддю на законне застосування сили. Це положення не є проблемним для національних правових систем та умов миру, оскільки в цих умовах опір законному застосуванню сили (наприклад, у рамках арешту чи інших насильницьких дій, скоєних співробітниками правоохоронних органів у межах їх повноважень) не може бути виправдано самозахистом. Водночас у рамках режиму збройного конфлікту законність чи незаконність первісного нападу оцінюють з позицій міжнародного гуманітарного права. Визначення законності нападу за умов збройного конфлікту може бути утруднено як складністю міжнародного гуманітарного права, так і фактичними обставинами, що може призвести до випадкового порушення співробітниками ПВОК межі між самозахистом і безпосередньою участю у військових діях. І навіть у ситуації, коли застосування сили для самозахисту не є прямою участю в бойових діях, воно може розмити відмінність між комбатантами і не-комбатантами, послаблюючи позиції міжнародного гуманітарного права у захисті цивільних осіб. Отже, одним із ключових питань для співробітників ПВОК, які покладаються на право на самозахист, стає питання визначення законності нападу. До традиційного, що стосується кримінального права, розуміння того, які дії є незаконним нападом та що породжує перехід до безпосередньої участі у військових діях, міжнародне гуманітарне право додає власних нюансів. З позиції міжнародного гуманітарного права самозахист не створює зв'язку з воюючою стороною, і мета такого застосування сили не полягає в тому, щоб підтримати одну сторону конфлікту на шкоду іншій стороні. Більше того, визнання самозахисту як безпосередньої участі у військових діях призвело б до легітимації незаконного нападу і, очевидно, дискредитації захисту, який прагнуть забезпечити

норми міжнародного гуманітарного права. Можна виділити кілька підстав незаконності нападу в сенсі міжнародного гуманітарного права: це, по-перше, мета нападу, по-друге, суб'єкт нападу та, по-третє, незаконні методи та засоби нападу.

У першому випадку йдеться, наприклад, про напад на цивільних осіб (у тому числі їх вбивства, тортури, сексуальне насильство), знищення цивільних об'єктів, і, як уже було сказано, в цьому випадку захист, навіть з застосуванням зброї, що не створює зв'язку з воюючою стороною і не має своєю метою підтримки однієї з воюючих сторін. Проте в контексті діяльності приватних військових та охоронних компаній напад на законну військову мету, в безпосередній близькості від якої перебувають співробітники ПВОК, які зберігають статус цивільних осіб, не стає незаконним нападом на них самих. Більше того, здійснюючи діяльність з охорони об'єкта, що є законною військовою метою, вони безпосередньо беруть участь у військових діях, не втрачаючи громадянського статусу цих обставин, але втрачаючи захист від нападу. Якщо йдеться про цивільні об'єкти під охороною співробітників ПВОК, слід пам'ятати, що об'єкт може не завжди бути цивільним і тим самим захищеним від нападу. Це означає, що, виконуючи свої зобов'язання, співробітник ПВОК може не завжди бути впевненим у тому, що об'єкт, який він охороняє, є цивільним чи військовим. Останнім питанням щодо охорони об'єктів є правовий режим самозахисту, який діє в рамках застосовного національного законодавства, оскільки, як уже було згадано, правовий режим захисту майна може мати значні відмінності в різних державах.

Друга підстава незаконності стосується суб'єкта нападу, тобто відповідає питанням: «Хто здійснює напад, потребує самозахисту?». До цієї категорії можуть потрапити різні особи чи групи осіб – злочинні угруповання, незаконні комбатанти. Що стосується незаконних (непривілейованих) комбатантів, то до них належать особи, які беруть безпосередню участь у збройному конфлікті міжнародного характеру. Це можуть бути цивільні особи, члени народного ополчення та інших добровільних формувань (у тому числі учасники організованих рухів опору), які не входять до складу регулярних збройних сил, однак які стосуються сторони в конфлікті, якщо вони не дотримуються вимог ст. 4А (2) Конвенції (III) про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. Термін «незаконні комбатанти» застосовуємо лише для ситуацій збройного конфлікту міжнародного характеру, тоді як при збройному конфлікті неміжнародного характеру не передбачено привілеїв комбатанта, установлених зазначеною Конвенцією. Зі статусу (точніше, відсутності такого статусу) незаконних комбатантів у збройному конфлікті неміжнародного характеру можна зробити висновок і щодо районів підвищеної небезпеки, нестабільних ситуацій, пов'язаних зі слабкістю державних інституцій тощо, де також немає потреби виділяти привілеї воюючих. Існують також різночитання в національному розумінні незаконності нападу на підставі статусу нападника. У законодавстві деяких держав будь-який напад, вчинений особою, яка не має статусу комбатанта, вважатиметься незаконним [13], тоді як з погляду загальних принципів міжнародного гуманітарного права не будь-який напад з боку незаконних комбатантів є незаконним і може виправдовувати застосування сили для самозахисту. Звісно ж, що незаконності з точки зору права, організація збройної групи або її кримінальний характер. Для збройних конфліктів неміжнародного характеру таким нападником буде незаконне збройне формування. При цьому факт незаконності атакуючих не робить незаконним, з погляду права на самозахист із боку співробітників ПВОК, сам напад, щодо законних військових цілей або комбатантів, оскільки в інших випадках воно б відповідало вимогам МГП. Тож пріоритетним критерієм для визначення законності нападу є статус об'єкта нападу як незаконної військової мети.

Третя та остання підстава для характеристики нападу як незаконного та, як наслідок, що допускає право на самозахист з боку цивільних осіб, якими є співробітники ПВОК, – незаконність засобів і методів ведення військових дій. Згідно з Додатковим протоколом I заборонено напади, які можуть принагідно спричинити «втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти» (b) п. 5 ст. 51), а також напади невибіркового характеру (п. 4 ст. 51). Незаконними можуть бути засоби – зброя, заборонена міжнародними угодами, такими як конвенції про хімічну (1993 р.) та біологічну (1972 р.) зброю, I Протокол до Конвенції про деякі види звичайних озброєнь 1980 року, Конвенція про касетні боеприпаси та інші документи. До категорії незаконних засобів і методів ведення війни від-

носять також віроломні напади, відсутність знаків відмінності у комбатантів, що дозволяє змішати їх із цивільним населенням (внаслідок чого вони втрачають статус військовополонених). Однак як і у випадку зі статусом нападників, незаконність нападу як підстава для права на самозахист має розглядатися в індивідуальному порядку.

Чинники, що впливають на визнання нападу незаконним, не обов'язково створюють підстави для застосування сили як самозахист, тобто для правомірного заподіяння шкоди. Виникають питання про те, який з факторів є більш вагомим, чи потрібна наявність двох і більше підстав незаконності нападу, чи можливий з боку співробітника ПВОК аналіз «у полі», коли об'єкт, який він захищає, піддається нападу раптово, як і аналіз заходу необхідної самооборони в кожному конкретному випадку? Чи зобов'язаний співробітник ПВОК вживати всіх можливих зусиль для того, щоб уникнути прямої участі у військових діях, у тому числі якщо альтернатива – захист інших цивільних осіб? Очевидно, що формування більш очевидної позиції міжнародного гуманітарного права щодо самозахисту стосовно діяльності приватних військових компаній у зонах збройних конфліктів (як міжнародних, так і неміжнародних) є одним із важливих завдань цієї галузі права. Це важливо в тому числі тому, що розмита позиція, яка існує сьогодні, загрожує в першу чергу самому міжнародному гуманітарному праву та його основній меті – захисту цивільного населення та об'єктів. Якою б не була вироблена стратегія, вона не повинна ставити в більшу небезпеку цивільних осіб, які не мають відношення до конфлікту, навіть як-то співробітники ПВОК.

Отже, розглядаючи правомірність заподіяння шкоди на основі права на самозахист, ми спираємося на певні критерії, сформульовані у міжнародних та національних нормативних правових актах, або логічно на такі з них, які, нехай і з застереженнями, дають підстави робити висновок про те, чи є застосування сили за певних обставин законним і правомірним. Можна виділити три основні критерії правомірності заподіяння шкоди під час здійснення права на самозахист співробітниками приватних військових та охоронних компаній.

Правомірність мети захисту – застосування сили для самозахисту має здійснюватися щодо власного життя та здоров'я, а також життя та здоров'я інших цивільних чи цивільних об'єктів. Принциповим для цієї підстави є обмеження саме цивільним характером об'єктів захисту. Напад на законну військову мету не створює ситуації, в якій можливе застосування права на самозахист, але залучає осіб, які застосовують силу, у безпосередню участь у збройному конфлікті.

Пропорційність – шкода, що завдається при самозахисті, повинна бути пропорційною (допустимою і достатньою) щодо виниклої небезпеки. Невідповідність шкоди, що завдається, при цьому заборонена не тільки в національних системах кримінального права, а й МГП, коли йдеться про неприпустимі засоби та методи ведення війни (такі, наприклад, як застосування отруйних речовин, біологічної зброї, а також зброї, що завдає надмірних ушкоджень або страждань, невідбіркові атаки тощо). Важливу роль у використанні цього критерію відіграватиме й національне законодавство, яке застосовується в конкретній ситуації, та його положення щодо захисту власності та допустимого рівня заподіяння шкоди.

Незаконність нападу – критерій, що впливає із загального визначення самозахисту, неможливого без первісного неправомірного нападу, і з положень міжнародного гуманітарного права. Визначення незаконності нападу ґрунтується на відповідях на три запитання: «На що спрямований напад?», «Хто здійснює напад?» і «Чи законні засоби та методи нападу?». Характеристика нападу як незаконного складається лише з комплексу відповідей на ці запитання та фактичних обставин і, на жаль, навряд чи може бути предметом негайної оцінки у бойовій ситуації.

Розширення тлумачення права на самозахист стосовно діяльності ПВОК таїть у собі небезпеку для міжнародного гуманітарного права, оскільки розмиває його структуру, зменшує його авторитет та знижує рівень захисту, наданий МГП своїм суб'єктам. Подальший розвиток подібної концепції, хоча вона й виглядає логічно правильною, може призвести до збільшення кількості нападів на цивільних осіб з боку комбатантів на підставі того, що ті можуть захищати законні військові цілі, а також збільшення кількості ситуацій, у яких цивільні особи самостійно відмовлятимуться від захисту з боку МГП, якщо альтернативою для них буде можливість самостійно контролювати ступінь своєї безпеки зі зброєю у руках. Звісно ж, що найбільш розумним способом вирішення цієї суперечності без руйнування системи МГП було б формування спеціального нормативно визначеного статусу для цивільних осіб, які надають послуги воюючим сторонам від особи ПВОК.

Висновки. За результатами проведеного аналізу можна зробити такі висновки. З огляду на особливості військово-охоронних послуг, для надання яких залучаються приватні підрядники, критерії та умови правомірності заподіяння ними шкоди засновані насамперед на праві на самозахист, який в умовах збройних конфліктів та інших ситуацій нестабільності може набувати безмежного характеру.

Основними критеріями правомірності заподіяння шкоди при здійсненні права на самозахист ПВОК стають правомірність мети захисту, пропорційність та незаконність нападу.

У межах українського законодавства питання правомірності заподіяння шкоди ПВОК слід розглядати крізь призму обставин, які виключають злочинність діяння, установлених Кримінальним кодексом України.

Кримінально-правова оцінка діяльності працівників приватних осіб військових компаній і притягнення їх до відповідальності за скоєні злочини можливі на основі включення до КК України як окремої категорії суб'єктів співробітників приватних осіб військових та охоронних компаній, що дасть змогу розмежовувати злочини та правомірну самооборону.

Список використаних джерел

1. Avant D. The Privatization of Security: Lessons from Iraq. *Orbis*. 2006. Vol. 50. № 2. P. 327–342.
2. Bryden A., Caparini M. Private Actors and Security Governance. Münster: LIT Verlag, 2006. 314 p.
3. Kinsey C. Corporate Soldiers and International Security: the Rise of Private Military Companies. Abingdon: Routledge, 2006. 212 p.
4. Petersohn U. Private Military and Security Companies (PMSCs), Military Effectiveness, and Conflict Severity in Weak States, 1990–2007. *The Journal of Conflict Resolution*. 2017. Vol. 61. № 5. P. 1046–1072.
5. Wing I. Private Military Companies and Military Operations. Duntroon, A.C.T.: Land Warfare Studies Centre, 2010. 61 p.
6. Горovenko B., Tyutyunnyk V. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Наука і оборона*. 2013. № 3. С. 32–39.
7. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Центр воєнно-стратегічних досліджень*. 2021. № 1(71). С. 12–17.
8. Кохан Г. Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Юридичні науки*. 2020. № 2. С. 190–200.
9. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law. Cambridge University Press, 2013. P. 455.
10. Judgment of the Court of 18 March 1980. SpA Ferriera Valsabbia and others v Commission of the European Communities. Concrete reinforcement bars. Joined cases 154, 205, 206, 226 to 228, 263 and 264/78, 39, 31, 83 and 85/79.
11. ICJ, Legal Consequences of the construction of a wall in the occupied Palestinian territory. Advisory opinion. 9 July 2004, para 106. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>
12. Cameron L. The Privatization of Peacekeeping. Cambridge University Press, 2017. P. 216.
13. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. Ibid. cit. P. 469.

References

1. Avant D. The Privatization of Security: Lessons from Iraq. *Orbis*. 2006. Vol. 50. № 2 P. 327–342.
2. Bryden A., Caparini M. Private Actors and Security Governance. Münster: LIT Verlag, 2006. 314 p.
3. Kinsey C. Corporate Soldiers and International Security: the Rise of Private Military Companies. Abingdon: Routledge, 2006. 212 p.
4. Petersohn U. Private Military and Security Companies (PMSCs), Military Effectiveness, and Conflict Severity in Weak States, 1990–2007. *The Journal of Conflict Resolution*. 2017. Vol. 61. № 5. P. 1046–1072.
5. Wing I. Private Military Companies and Military Operations. Duntroon, A.C.T.: Land Warfare Studies Centre, 2010. 61 p.
6. Horovenko V., Tyutyunnyk V. Private military companies: international experience and possible ways of its implementation in Ukraine. *Science and Defense*. 2013. No. 3. pp. 32–39.
7. Kyrychenko S. The role of private military companies in military conflicts. *Center for Military-Strategic Research*. 2021. No. 1(71). Pp. 12–17.
8. Kohan G. Legal issues of private military companies: international aspect. *Legal Sciences*. 2020. No. 2. Pp. 190–200.

9. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. *Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law*. Cambridge University Press, 2013. P. 455.
10. Judgment of the Court of 18 March 1980. *SpA Ferriera Valsabbia and others v Commission of the European Communities*. Concrete reinforcement bars. Joined cases 154, 205, 206, 226 to 228, 263 and 264/78, 39, 31, 83 and 85/79.
11. ICJ, *Legal Consequences of the construction of a wall in the occupied Palestinian territory*. Advisory opinion. 9 July 2004, para 106. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/131/131-20040709-ADV-01-00-EN.pdf>
12. Cameron L. *The Privatization of Peacekeeping*. Cambridge University Press, 2017. P. 216.
13. Lindsey Cameron, Vincent Chetail. *Ibid.* cit. P. 469.

Савка О. І. Умови і критерії правомірності заподіяння шкоди співробітниками приватних військових та охоронних компаній в умовах збройних конфліктів і зон підвищеної небезпеки

У статті проаналізовано умови і критерії правомірності заподіяння шкоди співробітниками приватних військових та охоронних компаній в умовах збройних конфліктів і зон підвищеної небезпеки. У силу особливостей військово-охоронних послуг, для надання яких залучаються приватні підрядники, критерії та умови правомірності заподіяння ними шкоди засновані передусім на праві самозахисту, що в умовах збройних конфліктів та інших ситуацій нестабільності може набувати безмежного характеру.

Виділено три основні критерії правомірності заподіяння шкоди під час здійснення права на самозахист співробітниками приватних військових та охоронних компаній – правомірність мети захисту, пропорційність, незаконність нападу. У межах українського законодавства питання правомірності заподіяння шкоди співробітниками приватних військових та охоронних компаній слід розглядати крізь призму обставин, які виключають злочинність діяння, установлених Кримінальним кодексом України.

Кримінально-правова оцінка діяльності працівників приватних осіб військових компаній та притягнення їх до відповідальності за скоєні злочини можливі на основі включення до КК України співробітників приватних осіб військових та охоронних компаній, як окремої категорії суб'єктів, що дасть змогу розмежовувати злочини та правомірну самооборону.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, приватні військові та охоронні компанії, кримінальний кодекс, збройний конфлікт, правомірність, пропорційність, незаконність, злочинні діяння.

Savka O. I. Conditions and criteria for the legality of damages by employees of private military and security companies in conditions of armed conflict and high-danger zones

The article analyzes the conditions and criteria for the legality of causing harm by employees of private military and security companies in armed conflicts and high-risk areas.

Due to the specifics of military and security services, for the provision of which private contractors are involved, the criteria and conditions for the legality of causing harm by them are based primarily on the right of self-defense, which in armed conflicts and other situations of instability can take on an unlimited nature.

Two main legal regimes for the use of force (respectively, causing harm) by employees of private military and security companies are distinguished: this is direct participation in military operations and self-defense.

Within the framework of the currently existing legislative and law enforcement practice regarding causing harm that claims to be legal, only actions carried out within the framework of self-defense can be considered. Such actions, among other things, can be carried out by individuals within the scope of their official duties stipulated by the contract on the basis of which private military and security services are provided.

It has been found that employees of private military and security companies are not currently subjects of international humanitarian law, which makes their position somewhat precarious in determining the legality of causing harm, since, on the one hand, they do not fall under the protection provided by the norms of international humanitarian law to military personnel, and on the other hand, they are subject to the action of criminal law.

It has been proven that one of the aspects of the distinction between direct participation in military operations and the right to self-defense is the criterion of the illegality of the initial attack, since self-defense by definition cannot be a response to the lawful use of force.

Three main criteria for the legality of causing harm during the exercise of the right to self-defense by employees of private military and security companies are identified – the legality of the purpose of protection, proportionality, and the illegality of the attack. It has been proven that the factors that influence the recognition of an attack as unlawful do not necessarily create grounds for the use of force as self-defense, that is, for the lawful infliction of harm.

Within the framework of Ukrainian legislation, the issue of the legality of causing harm by employees of private military and security companies should be considered through the prism of circumstances that exclude the criminality of the act established by the Criminal Code of Ukraine.

Criminal-legal assessment of the activities of employees of private military companies and their prosecution for committed crimes are possible on the basis of including employees of private military and security companies in the Criminal Code of Ukraine as a separate category of subjects, which will allow distinguishing crimes and lawful self-defense.

Key words: international law, international humanitarian law, private military and security companies, criminal code, armed conflict, legality, proportionality, illegality, criminal acts.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-281-288